

Liber est Municy Felici.

vult. Gual. de Hibernia dicit.

8. 22. et ibi Additiones.

ARNOBII DISPV-

tationum aduersus Gentes

Lib. VIII.

OGITANTI mihi, & cum animo meo Octauij boni & fidelissimi contubernalis memoriam recensenti, tanta dulcedo, & affectio hominis inhaesit, ut ipse quodammodo mihi uiderer in praeferita redire, non ea quae iam transacta & decursa sunt recordatione reuocare. Ita eius contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum peccatori meo, ac pene intimis sensibus implicata est. Nec immerito discedens uir eximius, & sanctus, immensum sui desiderium nobis reliquit: utpote cum et ipse tanto nostri semper amore flagrauerit, ut et in ludicris, & ferijs, pari mecum uoluntate concineret: eadem uellet, uel nollet: crederes unam mentem in duobus fuisse diuisam. Sic solus in aëmoribus conscius ipse, socius in erroribus: & cum discussa caligine de tenebrarum profundo in lucem sapientiae, & ueritatis emergerem, non respuit comitem, sed quod est gloriosius praecurrit. Itaque cum per uniuersam conuictus nostri, & familiaritatis aetatem mea cogitatio uolueretur, in illo praecipue sermone eius mentis meae resedit intentio, quo Cecilium superstitiosis uanitatibus etiamnum inherente, disputatione grauisima ad ueram Religionem reformauit. Nam negocij, & uisendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, cōiuge, liberis, & quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, & adhuc dimidiata uerba tentantibus, loquelam ipso offensantis linguae fragmine dulciore. Quo in aduentu eius non possum

exprime

exprimere sermonibus, quanto, quāq; impatienti gaudio
 exultauerim: cū augetei maxime leuitiā meā amicissimi
 hominis inopinata praesentia. Agitur post unum & alterū
 diem, cū iam et auiditatem desiderij frequens asiduitatis
 usus impleffet: & quae per absentia mutuan de nobis ne-
 sciebamus, relatione alterna cōperissemus, placuit Hosti-
 am petere amoenissimā ciuitatē, quod esset corpori meo
 siccandis humoribus de marinis lauacris blanda et appo-
 sita curatio. sanē & ad uindemiam feriae iudicariam cu-
 ram relaxauerant. nam id temporis post estiuam diem in
 temperientia semet autumnitas dirigebat. Itaq; cum diluculo
 ad mare inambulando litori pergeremus, ut & aura
 aspirās leniter membra uegetaret, & cū eximia uoluptate
 molli uestigio cedens arena subsideret, Caecilius simula
 chro Serapidis denotato (ut uulgus superstitiosus solet)
 manum ori admouens, osculum labijs praesit. Tunc Oeta-
 uius ait: Non boni uiri est Marce frater, hominē domi fo-
 risq; lateri tuo inherentem, sic in hac imperitiūe uulgaris
 caecitate deserere: ut tam luculento die in lapides eum pa-
 tiaris impingere, effigatos sanē, & unctos, et coronatos:
 cum scias huius erroris non minorē ad te quā ad ipsum
 infamiam redundare. Cū hoc sermone eius mediū spaciū
 ciuitatis emensi, iam liberum litus tenebamus. Ibi arenas
 extimas, uelut sterneret ambulacro, perfundens lenis un-
 da tenebat: & ut semper mare etiam positus flatibus in-
 quietum est, etsi non canis spumosisq; fluctibus exhibit ad
 terram, tamen crispis torosisq; ibidem erroribus delecta-
 ti per quā sumus, cum in ipso æquoris limine plantas tin-
 gueremus, quod uicissim nūc ad pulsum nostris pedib. al-

luderet fluctus: nunc relabens, ac uestigia retrahēs, in sese
 reforberet. Sensim itaq; tranquilleq; progressi, oram cur
 uū molliter littoris, iter fabulis fallētib; legebamus. Hæ fa
 bulæ erant Octauij differentis de nauigatione narratio.
 Sed ubi eundi spaciū satis iustum cū sermone consumpsi=
 mus: eandē emensi uiam rursus uersis uestigijs terebamus:
 Et cum ad id loci uentū est, ubi subductæ nauiculæ substra
 tis roboribus, à terrena labe suspēsa quiescebāt: pueros ui
 demus certatim gestientes, testarū in mare iaculationibus
 ludere: is lusus est testam teretem iactatione fluctuū leui=
 gatam legere de littore, eam testa plano situ digitis com=
 prehensam, inclinem ipsum atq; humilem, quantum potest
 undas irrotare: ut illud iaculū uel dorsum maris raderet,
 uel enaret, dum leni impetu labitur: uel summis fluctib;
 tonsis emicaret, emergeret, dum assiduo saltu subleuatur.
 Is se in pueris uictorem ferebat, cuius testa & proccurre=
 ret lōgius, & frequentius resiliiret. Igitur cum omnes hac
 spectaculi uoluptate caperemur, Cæcilius nihil intēdere,
 neq; de contentione ridere, sed tacens, anxius, segregatus
 dolore, nescio quid uultu fatebatur. Cui ego, quid hoc est
 rei? cur non agnosco Cæcili alacritatē tuam illam? & illā
 oculorū etiam in serijs hilaritatē requiro? Tum ille. Iam
 dudum me Octauij nostri acriter angit, & remordet ora
 tio: qua in te inuectus obiurgauit negligentia, ut me dissi
 mulanter grauius argueret insciētia. Itaq; progrediar ul
 terius, de toto & integro mihi cū Octauio res est. Si pla
 cet, ut ipsius sectæ homo cū eo disputem, iam profectio in=
 telliget facilius esse in cōtubernalib; disputare quā cōsere
 resapiētiā, modo in istis ad tutelam balnearū iactis, &

in altum procurrentibus petrarum obicibus residamus,
 ut & requiescere de itinere possimus, & intentius dispu-
 tare. Et cum dicto eius assedimus: ita ut me ex tribus me-
 dium lateris ambitione protegerent, nec hoc obsequij fuit
 aut ordinis, aut honoris quippe cum amicitia pares sem-
 per aut accipiat aut faciat: sed ut arbiter, & utrisque pro-
 ximus aures darem, & discrepantes duos medius segre-
 garem. tum sic Cæcilius exorsus est: Quanquam tibi Mar-
 ce frater, de quo cum maxime querimus nō sit ambiguū:
 utpote cū diligenter in utroq; uiuendi genere uersatus re-
 pudiaris alterū, alterū comprobaris: impræsentiarū tamē
 ita tibi informandus est animus, ut libram teneas æquissi-
 mi iudicis, nec in alteram partem propensus incumbas: ne
 non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quā
 ex tuis sensib; prolata uideatur: proinde si mihi quasi no-
 uus aliquis, & quasi ignarus partis utriusq; considas, nul-
 lum negotium est patefacere, omnia in rebus humanis du-
 bia, incerta, suspensa, magisq; omnia uerisimilia, quā ue-
 ra. Quo magis mirum est, nonnullos tædio inuestigandæ
 penitus ueritatis cuilibet opinioni temere succumbere:
 quā inexplorando pertinaci diligentia perseuerare. Ita
 que indignandum omnibus, indolendum est, audire
 quosdam, et hoc studiorum rudes, literarum profanos, ex-
 pertes artium etiam sordidarum, certum aliquid de sum-
 ma rerum, aut maiestate decernere, de qua tot omnibus se-
 ctuū sectarum plurimarum usq; adhuc ipsa philosophia
 deliberat: nec immerito, cum tantum absit ab exploratio-
 ne diuina humana mediocritas, ut neq; quæ supra nos cœ-
 lo suspensa sublata sunt, neq; quæ infra terram profunda

demersa sunt, aut scire sit datum, aut scitari permissum,
 aut scrutari religiosum: beati satis, satisq; prudentes iure
 uideamur, si secundum illud uetus sapientis oraculum,
 nosmetipsos familiarius nouerimus. Sed quatenus indul-
 gentes insano atq; inepto labori ultra humilitatis nostre
 terminos euagmur, & in terram proiecti cœlum ipsum
 & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, uel hunc
 errorem saltem non uanis & formidolosis opinionibus
 implicauimus: sint principia omnium semina natura in se
 coeunte densata: quis hic auctor deus? Sint fortuitis con-
 cursionibus totius mundi membra coalita, digesta, forma-
 ta quis deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, &
 cœlum licet sua materia suspendere: licet terram fundau-
 rit pondere, & mare licet in fluxerit è liquore, unde hæc
 religio, unde formido, quæ superstitio est: Homo, & ani-
 mal omne quod nascitur, inspiratur, attollitur, elementor-
 rum id uoluntaria concretio est: in quæ rursum homo, &
 animal omne diuiditur, soluitur, dissipatur. ita in fontem
 refluant, & in semet omnia reuoluuntur, nullo artifice,
 nec iudice, nec auctore, sic congregatis ignium semini-
 bus soles alios, atque alios semper splendere: sic exhalatis
 terræ uaporibus nebulas semper adulescere: quibus den-
 satis coactisq; nubes altius surgere: iisdem labantibus plu-
 uias fluere: flare uentos: grandines increpare: uel nimbis
 collidentibus tonitrua mugire: rutilare fulgura, fulmina
 præmicare: adeo passim cadunt, montes irruunt, arbori-
 bus incurrunt: sine delectu tangunt loca sacra, & profana:
 homines noxios feriunt, & sæpe religiosos. Quid tem-
 pestates loquar uarias, & incertas: quibus nullo ordine,
 uel

uel examine rerum omnium impetus uoluntatur, in naufragijs bonorum, malorumq; fata mixta, merita confusa, in incendijs interitum conuenire infontium, nocentiumq; & cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire: & cum belli ardore scuitur, meliores potius occumbere. In pace etiam non tantum æquatur nequitia melioribus, sed & colitur: ut in pluribus nescias, utrum sit eorum detestanda prauitas, an optanda felicitas. Quod si mundus diuina prouidentia, & alicuius numinis auctoritate regeretur, nunquam mereretur Phalaris, & Dionysius regnum: nunquam Rutilius & Camillus exilium, nūquam Socrates uenenum. Ecce arbuta frugifera, ecce etiam seges cana, iam temulenta uindemia, in bri corrumpitur, grandine cæditur: adeo ut incerta nobis ueritas occultatur, & premitur: aut, quod magis credendum est, uarijs & lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit, quando uenerabilius ac melius, antistes ueritatis maiorum excipere disciplinam, religiones traditas colere, deos, quos a parentibus ante imbutus existimare quàm cognosse, familiarius adorare, nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui adhuc rudi seculo in ipsis mundi natalib. meruerunt deos uel faciles habere uel reges. Inde adeo per uniuersa imperia, prouincias, oppida uidemus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & deos colere municipales, & eleusinos Cererem, Phrygas Magnā matrem, Epidaurios Aesculapium. Chalæos Belum, Astartem Syros, Dianā Tauros, Gallos Mercurium, uniuersa Romanos. Sic eorum potestas, & auctoritas

ritas totius orbis ambitus occupauit: sic imperium suū ul-
 tra solis uias, & ipsius Oceani limites propagauit, dum
 exercent in armis uirtutem religiosam, dum orbem muni-
 unt sacrorum religionibus, castis uirginibus, multis hono-
 ribus ac nominibus sacerdotū: dum obsesti, & citra solum
 capitolium capti, colunt deos, quos alius iam spreuisset ira-
 tos, & per Gallorum acies mirantium superstitionis auda-
 ciam pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati:
 dum captis in hostilibus mœnibus adhuc ferociente uicto-
 ria numina uicta uenerantur: dū undiq; hospites deos que-
 runt, & suos faciunt: dum aras extruunt, etiam ignotis nu-
 minibus, & manibus. Sic dum uniuersarū gentium sacra
 suscipiunt, etiam regna meruerūt. Hic perpetuus uenera-
 tionis tenor mansit, qui longa ætate non infringitur, sed
 augetur: quippe antiquitas cærimonijs atq; sanis tantum
 sanctitatis tribuere consueuit, quantum adstruxerit uetu-
 statis. Nec tamen temere (ausim enim interim & ipse con-
 cedere, & sic melius errare) maiores nostri, aut obseruan-
 dis augurijs, aut extis consulendis, aut instituendis sacris,
 aut delubris dedicandis operam nauauerunt. Specta de li-
 bris memoriam, iam eos deprehendes imitasse ritus om-
 nium religionum, uel ut remuneraretur diuina indulgen-
 tia, uel ut auerteretur imminens ira, aut iam tumens & sæ-
 uiens placaretur. Testis mater deum, quæ aduentu suo &
 probauit matronæ castitatem, & urbem metu hostili libe-
 rauit. Testes equestrium fratrum in lacu sicut ostenderant
 statuæ consecratæ, qui anbeli spumantibus equis atque su-
 mantibus de Perse uictoriam eadem die qua fecerant nun-
 ciauerūt. Testis ludorum offensa Ioue de somno plebei ho-
 minis

minis iteratio: & Deciorum deuotio rata testis est: testis
 & Curtius, qui equitis sui uel mole uel honore hiatum
 profunda uoraginis coæquauit. frequentius etiam quàm
 uolebamus deorum præsentiam contempta auspicia con-
 testata sunt. Sic Allia nomen infaustum, sic Claudij & Iu-
 nij, nõ prælium in Pœnos, sed ferale naufragium est. Et ut
 Thrasimenus Romanorum sanguine et maior esset & de
 color, spreuit auguria Flaminius: & ut Partbos signa re-
 petamus, dirarum imprecationes Crassus & meruit & ir-
 risit. Omitto uetera quæ multa sunt, & de deorum natali-
 bus, donis, muneribus, negligo carmina poetarum: prædi-
 cta etiam de oraculis fata transilio, ne uobis antiquitas ni-
 mium fabulosa uideatur: intende templis, ac delubris deo-
 rum, quibus Romana ciuitas & protegitur & ornatur,
 magis sunt augusta numinibus incolis, præsentibus, in qui-
 linis, quàm cultu insignia et muneribus opulenta. Inde a-
 deo pleni, & mixti deo uates futura præcerpunt, dant
 cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem
 miseris, solatium calamitatibus, laboribus leuamentum:
 etiam per quietem deos uidemus, audimus, agnoscimus,
 quos impie per diem negamus, uiolamus, peieramus. Ita-
 que cum omnium gentium de dijs immortalibus, quam-
 uis incerta sit uel ratio, uel origo, maneat tamen firma cõ-
 sensio, neminem fero tanta audacia, tamq; irreligiose ne-
 scio qua prudentia tumescens, qui hæc religionem tam
 uetustam, tam utilem, tam salubrem dissoluere, aut infir-
 mare nitatur. Sic licet ille Theodorus Cyrenæus, uel qui
 prior Diagoras Melius, cui Atheon cognomen apposuit
 antiquitas, qui uterq; nullos deos asscuerando, timorem
 omnem

omnem, quò humanitas regitur, uenerationemq; penitus
 sustulerunt: nunquam tamen in hac impietatis disciplina
 simulatæ philosophiæ nomine, atq; auctoritate pollebūt.
 Cum Abderitem Protagoram Athenienses uiri, consultè
 potius quàm prophane disputantem & expulerint suis fi-
 nibus, & in concione eius scripta deriserint: quid homi-
 nes (sustinebitis enim me impetum susceptæ actionis libe-
 rius exerentem) homines inquam, deploratæ, inclinatæ,
 ac desperatæ factionis grassari in deos non ingemiscendū
 est, qui de ultima sæce collectis imperitiis, & mulie-
 ribus credulis sexus sui facilitate labentibus, plebē profa-
 næ coniurationis insituunt: quæ nocturnis congregatio-
 nibus, & ieiunijs solennibus, & inhumanis cibus, non sa-
 cro quodam sed piaculo fœderantur, latebrosa & lucifif-
 gax natio, in publico muta, in angulis garrula: templa ut
 busta despiciunt: deos despuunt, rident sacra, miserrantur
 miseri (si fas est) sacerdotum honores, & purpuras despi-
 ciunt ipsi seminudi, pro mira stultitia & incredibili auda-
 cia spernunt tormenta presentia, dum incerta metuumt et
 futura, & dum mori post mortem timent, interim mortem
 non timent. ita illis pauor & fallax spes solatio rediuiuo
 blanditur. Ac iam ut fecundius nequiora proueniunt, ser-
 pentibus in dies perditis moribus per uniuersum orbem
 sacraria ista teterrima impiæ coitionis adolescunt, eruenda
 prorsus hæc, & execranda cōsensio. occultis se notis &
 insignibus noscunt, & amant mutuo pene antequam no-
 uerint: passim etiam inter eos uelut quædam libidinum re-
 ligio miscetur. ac se promiscue appellant fratres, & soro-
 res, ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri no-
 minis

minis fiat incestum. ita uana & demens superstitio sceleribus
 gloriat. Nec de ipsis, nisi subsisteret ueritas maxima
 & uaria & honore præfanda sagax fama loqueretur. Au-
 dio eos turpissima pecudis caput asini cōsecratum inepta
 nescio qua persuasione uenerari: digna & nata religio ta-
 libus moribus: alij eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis
 colere genitalia & quasi parentis sui adorare naturā. ne-
 scio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris apposita su-
 perstitio: & hominem summo supplicio pro facinore puni-
 tum, & crucis ligna feralia eorum cærimonijs fabulatur,
 congruentia perditis sceleratisq; tribuit altaria, ut id co-
 lant quod merentur. iam de inuitandis tirūculis fabula tam
 detestanda quàm nota est. infans farre contectus, ut deci-
 piat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. is infans
 à tirūculo farris superficie quasi ad innoxios ictis prouo-
 cato cæcis occultisq; uulneribus occiditur: huius (prò ne-
 fas) satienter sanguinem lambit: huius certatim membra
 dissipant. hac foederantur hostia: hac conscientia sceleris
 ad silentium mutuum pignorantur. hæc sacra sacrilegijs
 omnibus tetriora. Et de conuiuio notum est, passim omnes
 loquuntur, id etiam Cirtensis nostri testatur oratio: ad e-
 pulas solenni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus,
 matribus, sexus omnis homines, & omnis ætatis. illic post
 multas epulas, ubi conuiuium caluit, & incestæ libidinis
 ebrietate feruor exarsit, canis, qui candelabro nexus est,
 lactu offule ultra spacium lineæ qua uinctus est ad impe-
 tum & saltum prouocatur: sic euerso & extincto conscio
 lumine impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis
 inuoluant per incertum sortis, & si nō omnes opera, con-
 scientia

scientia tamē pariter incepti. quoniam uoto uniuersorum appetitur, quicquid accidere potest in actu singulorum. Multa prætereo consulto. nam & hæc nimis multa sunt, quæ aut omnia, aut pleraq; omnium uera declarat ipsius prauæ religionis obscuritas. cur etenim occultare et abscondere quicquid illud colunt magnopere nituntur? cū honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulachra, nunquam palam loqui, nunquam libere congregari, nisi illud quod colunt, & interprimūt, aut puniendum est, aut pudendum? Vnde autē, uel quis ille, aut ubi deus unicus, solitarius, desitutus: quē non gens libera, nō regna, non saltē Romana superstitio nouerūt? Iudæorū sola et misera gentilitas unū & ipsi deum, sed palam, sed templis, aris, uictimis, cerimonijsq; coluerunt: cuius adeo nulla uis, nec potestas est, ut sit Romanis hominibus cū sua sibi natione capitiuus. At etiā Christiani quenam mōstra, quæ portenta cōsingunt? deū illum suum quē nec ostendere possunt, nec uidere, in omnium mores, actus omnium, uerba deniq; & occultas cogitationes diligētē inquirere: discurrentē scilicet, atq; ubiq; præsentem: molestū illum uolunt, in quietum, impudenter etiam curiosum. siquidē astat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec singulis inscriuire possit per uniuersa districtus, nec uniuersis sufficere in singulis occupatus. Quid quod toto orbi, & ipsi mundo cū syderibus suis minantur incendiū, ruinam moliuntur, quasi aut naturæ diuinis legibus constitutus æternus ordo turbetur: aut rupto elementorum omnium scedere & cœlesti cōpagine diuisa, moles ista, qua cōtinetur & cingitur, subruatur

riatur. Nec hac furiosa opinione contenti aniles fabulas
 adstruunt, & annectunt. renasci se ferunt post mortem, et
 cineres & fauillas: & nescio qua fiducia mēdacij suis in-
 uicem credunt. putes eos iam reuixisse. anceps malum &
 gemina dementia: caelo & astris quæ sic relinquimus, ut
 inuenimus, interitū denunciare: sibi mortuis extinctis, qui
 sicut nescimur & interimus, aternitatem repromittere.
 Inde uidelicet & execrantur rogos, & damnant ignium
 sepulturas. quasi non omne corpus, & si flammis subtra-
 hatur, annis tamen & atatibus in terram resoluatur: nec
 interfit, utrum feræ diripiant, an maria consumant: an hu-
 mus contegat, an flamma subducatur: cum cadaueribus om-
 nis sepultura, si sentiunt, pœna sit: si non sentiunt, ipsa con-
 sciendi celeritate medicina. Hoc errore decepti beatam si-
 bi, ut bonis, & perpetem uitam mortuis pollicentur: cete-
 ris, ut iniustis, pœnam sempiternam. Multa ad hæc suppe-
 tunt ni festinet oratio, iniustos ipsos magis: nec laboro, iam
 docui: quanquam & si iustos darem, culpam tamen uel
 innocentiam fato tribui sententijs plurimorum, etiam ue-
 stra consensio est. nā quicquid agimus, ut alij fato, ita uos
 deo, addicitis. sic sectæ uestre non spontaneos cupere,
 sed electos. Igitur iniquum iudicem fingitis, qui sortem in
 hominibus puniat, non uoluntatem. Vellem tamen sciscita-
 ri, utrumne cum corporibus, & corporibus quibus, ipsi-
 ne, an innouatis surgatur. sine corpore: sine corpore hoc,
 quod sciam, neq; mens, neq; anima, nec uita est. Ipso cor-
 pore: sed iam ante dilapsus est. alio corpore: ergo homo
 nouus nascitur, non prior ille reparatur. & tamen tanta
 etas abiit, secula innumera fluxerunt, quis unus ullus ab

inferis uel Protefilai sorte remeauit horarum saltem per
 misso cōmēatu: uel ut exemplo crederemus? Omnia ista fi
 gmenta male sanæ opinionis, & inepta solatia à poetis fal
 lacibus in dulcedine carminis lusa à uobis nimium credu
 lis in deum uestrū turpiter reformata sunt. nec saltem de
 presentibus capitis experimentū, quā uos irritæ pollici
 tationis cassa uota decipiant. quid post mortē impendat,
 miseri dum adhuc uiuitis æstimate. ecce pars uestrum &
 maior & melior ut dicitis, egetis, algetis, opere, fame, la
 boratis. & deus patitur, dissimulat. non uult, aut non po
 test opitulari suis. ita aut inualidus, aut iniquus est. tu qui
 immortalitatē posthumam somnias, cum querquero qua
 teris, cum febribus ureris, cum dolore laceraris, non tum
 conditionē tuam sentis? nō tum agnoscis fragilitatem? in
 uitus miser infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto
 cōmuniā. ecce uobis minā, supplicia, tormenta, & iam nō
 adorandā sed subeundā cruces: ignes etiam, quos & præ
 dicitis & timetis: ubi deus ille qui subuenire reuiuiscenti
 bus potest, uiuentibus nō potest? Nonne Romani sine ue
 stro deo imperant, regnāt, fruuntur orbe toto, uestriq; do
 minantur? uos uero suspensi interim atq; solliciti honestis
 uoluptatibus abstinetis: non spectacula uisitatis, nō pompis
 interestis: cōuiuia publica absq; uobis: sacra certamina,
 præceptos cibos, et delibatos altarib. potus abhorretis.
 Sic reformidatis deos, quos negatis. nō florib. caput necci
 tis: non corpus odoribus honestatis: reseruatis unguēta su
 neribus: coronas etiam sepulchris denegatis, pallidi, trepi
 di, misericordia digni, sed nostrorum deorum. ita nec re
 surgitis miseri, nec interim uiuitis. Proinde siquid sapien
 tiæ

tie uobis, aut uerecundiae est, desinite caeli plagas, et riu-
 di fata et secreta rimari, satis est pro pedibus aspicere, ma-
 xime indoctis, impolitibus, rudibus, agrestibus: quibus non est
 datum intelligere ciuilia, multo magis denegatum est dis-
 serere diuina. Quamquam si philosophandi libido est, So-
 cratem sapientiae principem, quisquis uestrum tantus est,
 si potuerit imitetur eius uiri, quoties de caelestibus rogaba-
 tur, nota responsio est. quod supra nos, nihil ad nos. meri-
 to ergo de oraculo testimonium meruit prudentiae singu-
 laris. quod oraculum idem ipse praesensit, iccirco uniuersis
 se praepositum: non quod omnia comperisset, sed quod
 nihil se scire didicisset: ita confesse imperitiae summa prudē-
 tia est. Hoc fonte defluxit Arcefila, & multo post Carne-
 adis et Academicorum plurimorum in summis quaestionibus
 tuta dubitatio, quo genere philosophari, & caute indocti
 possunt, & docti gloriose. Quid Simonidis Melici nonne
 admiranda omnibus & sectanda cunctatio? qui Simonides
 cum de eo, quid, & quales arbitraretur deos ab Hierone
 tyranno quaereretur, primo deliberationi diem petijt: po-
 stridie biduum prorogauit, mox alterum tantum admoni-
 tus adiunxit: postremo cum causas tantae morae tyrannus in-
 quireret, respondit ille, quod sibi quanto inquisitio tardior
 pergeret, tanto ueritas fieret obscurior. Mea quoque opi-
 nione, quae sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt, nec tot ac
 tantis uiris deliberantibus temere & audaciter in alterā
 partem ferenda sententia est, ne aut anilis inducatur su-
 perstitio, aut omnis religio destruat. Sic Cæcilius, & re-
 nidens: nam indignationis eius tumorem effusa orationis
 impetus relaxauerat: Et quid ad hæc (ait) audet Octauius

homo plautinae profapia, ut pistorum praecipuus, ita potestremus philosophorum? Parce, inquam in eum plaude-
 re: neque enim prius exultare te dignum est concinnitate
 sermonis, quam utrinque plenius fuerit peroratum, ma-
 xime cum non laudi, sed ueritati disceptatio uestra nita-
 tur. Et quanquam magnum in modum me subtili uarieta-
 te tua delectarit oratio, tamen altius moueor, non de pre-
 senti actione, sed de toto genere disputandi: quod plerun-
 que pro differentiarum uiribus, & eloquentiae potestate, e-
 tiam perspicua ueritatis conditio mutetur. Id accidere per-
 notum est auditorum facilitate, qui dum uerborum leno-
 cinio a rerum intentionibus auocantur, sine delectu assen-
 tiuntur dictis omnibus: nec a rectis falsa secernunt, nesci-
 entes inesse & incredibili uerum, & in uerisimili menda-
 cium. Itaque quo saepius asseuerationibus credunt, eo fre-
 quentius a peritioribus arguuntur: sic assidue temeritate
 decepti, culpam iudicis transferunt ad incerti querelam,
 ut damnatis omnibus malint uniuersa suspendere, quam
 de fallacibus iudicare. Igitur nobis prouidendum est, ne
 odio idem idem sermonum omnium laboremus: ita ut in exe-
 crationem, & odium hominum plerique simpliciores esse-
 rantur. Nam incaute creduli circūueniuntur ab his, quos
 bonos putauerunt: mox errore consimili iam suspectis om-
 nibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos sen-
 tire potuerunt. Nos proinde solliciti, quod utrinque omni
 negotio disseratur, & ex altera parte plerumque obscu-
 ra sit ueritas, ex altero latere mira subtilitas, quae nonnun-
 quam ubertate dicendi, fidem confessa probationis imi-
 tetur, diligenter, quantum potest, singula ponderemus,

ut arguti. is quidē laudare, ea uero quæ recta sunt eligere, probare, suscipere possumus. Decedis (inquit Cæcilius) officio iudicis religiosi: nam per iniuriam est, uires te actionis meæ intergressu grauisimæ disputationis infringere, cum Octavius integra, & illibata habeat singula. Si potest refutari id quod criminariis, inquam in commune, nisi fallor, compendium protuli, ut examine scrupuloso nostram sententiam non eloquentiæ tumore, sed rerum ipsarum soliditate libremus: nec auocāda, quod quereris, diutius intentio, cum toto silentio liceat responsionem lanuarum nostri iam gestientis audire. & Octavius: Dicam equidem, ut potero, pro uiribus: & adnotandum tibi mecū est, ut conuitorum amarissimam labem uerborum ueracium lumine diluamus. nec dissimulabo principio ita Natalis mei errantem, uagam, lubricam nutasse sententiam ut sit nobis ambigendum, utrum sua eruditio turbata sit, an uacillauerit per errorem: nam interim deos credere, interim se deliberare uariauit, ut propositionis incerto, certior responsionis nostræ intentio fundaretur. Sed in natali meo uersutiam nolo, non credo, procul est ab eius simplicitate subtilis urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam uiam nescit, ubi ut sit, in plures una diffunditur, heret anxius, nec singulas audet eligere, nec uniuersas probare: sic cui non est ueri stabile iudicium, prout infida suspitio spargitur, ita eius dubia opinio dissipatur. Nullum itaque miraculum est, si Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus iactetur astu & fluctuetur: quod ne fiat ulterius, conuincam, & redarguā: quāuis diuersa, quæ dicta sunt, una ueritate confirmata probataque: nec dubitandum ei de cætero est, nec uagandum.

dum. Et quoniam meus frater erupit egre se ferre, stomachari, indignari, dolere illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœlestibus, disputare: sciat omnes homines sine delectu ætatis, sexus, dignitatis rationis & sensus capaces et habiles procreatores: nec fortuna nactos, sed natura institutos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, uel si qui alij artium repertores in memorias exierunt, priusquam solertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos, adeo diuites facultatibus suis illigatos, magis aurum suscipere consuesse, quam cœlum: nostrates pauperes, & commentos esse prudentiam, & tradidisse cæteris disciplinam. Vnde apparet ingenium nõ dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, uel dolendum, si quicumque de diuinis querat, sentiat, proferat, cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius ueritas requiratur: atque etiam, quo imperitior sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam non succurritur pompa faciundie, & gratiæ, sed, ut est, recti regula sustinetur. Nec recusato, quod Cecilius asserere inter præcipua connixus est, hominem nosse se, & circûspicere, quid sit, unde sit, quare sit, utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à deo factus, formatus, animatus. Quod ipsum explorare, & eruere sine uniuersalis inquisitione non possumus, cum ita coherentia, connecta, concatenata sint, ut nisi diuinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis: nec possis pulchre gerere rem ciuilem, nisi cognoueris hanc communem omnium mundi ciuitatem: præcipue cum à feris, beluis, hoc differe

differamus, quod illa prona, in terramq; uergentia, nihil
 nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus uultus ere-
 ctus, quibus suspectus in caelum datus est, sermo, & ratio,
 per quæ dominum agnoscimus, sentimus, imitamur igno-
 rare nec fas, nec licet ingerentem sese oculis, & sensibus
 nostris coelestem claritatem. Sacrilegij enim uel maximi
 instar est, humi quærere, quod in sublimi debeas inueni-
 re. Quo magis mihi uidentur qui hunc mundi totius or-
 natum non diuina ratione perfectum uolunt: sed frustis
 quibusdam temere coherentibus conglobatum, mentem,
 sensum, oculos denique ipsos non habere. Quid enim po-
 test esse tam apertum, tam confessum, tamq; perspicuum,
 cum oculos in caelum sustuleris, & quæ sunt infra circæ-
 que lustraueris, quàm esse aliquod numen prestantissimæ
 mentis, quo omnis natura inspiretur, moueatur, alatur,
 gubernetur? Cælum ipsum uide quàm late tenditur, quàm
 rapide uoluitur, uel quod in noctem astris distinguitur,
 uel quod in diem sole lustratur: iam scies quàm sit in eo
 summi moderatoris mira & diuina libratio. Vide & an-
 num ut solis ambitus faciat, & mensem uide ut luna au-
 ctu, senio, labore circumagat. Quid tenebrarum, & lu-
 minis dicam recursantes uices, ut nobis operis, & quie-
 tis alterna reparatio? Relinquenda uero astrologis pro-
 lixior de syderibus oratio, uel quæ regant cursum nauig-
 andi, uel quæ arandi, metendiq; tempus inducant, quæ
 singula non modo ut crearentur, fierent, disponerentur,
 summi opificis, & perfectæ rationis eguerunt, uerume-
 tiam sentiri, perspicui, intelligi, sine summa solertia & ra-
 tione non possunt. Quid cum ordo temporum hac frugū

stabili uarietate distinguitur: nonne auctorem suum parentemq; testatur? Ver æque cum suis floribus, & æstas cum suis mensesibus, & autūni maturitas grata & hiberna oliuitas necessaria: qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione cōsisteret. Iam prouidentia quantæ, ne hyems sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret, autūni, & ueris inferere medium temperamentū, ut per uestigia sua anni reuertentis occulti & innoxij transitus laberentur. Mari intende, lege litoris stringitur, quicquid arborum est uide, quā ē terra uisceribus animatur. Aspice oceanum, refluit reciprocis æstibus: uide fontes, manant uenis perennibus: fluuios intuere, eunt semper exercitiis lapsibus. Quid loquar apte disposita recta montiū, collium flexa, porrecta camporū? Quidue animantiū loquar aduersus sese tutelā multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, & fundatas unguis, & spicatas aculeis: aut pedum celeritate liberatas, aut elatione pinnarum. Ipsa præcipue formæ nostræ pulchritudo deū fatetur artificem, status rigidus, uultus erectus, oculi in summo uelut in specula constituti, & omnes ceteri sensus uelut in arce cōpositi. Longum est ire per singula, nihil in homine membrorū est, quod nō & necessitatis causa sit, & decoris, & quod magis mirum est, eadē figura omnibus, sed quædam unicuiq; liniamenta deflexa, sic & similes uniuersi uidemur, & inter se singuli dissimiles inuenimur. Quid nascēdi ratio, quid cupido generādi? Nonne à deo data est, et ut ubera partu maturescēte lactescant, & ut tener fœtas ubertate lactei roris adoleseat? Nec uniuersiati solūmodo deus, sed & partibus cōsūlit. Britannia sole deficitur, sed circum=

circūfluentis maris tepore recreatur, Aegypti siccitatem
 tēperat Nilus amnis: colit Euphrates Mesopotamiā, pro
 imbribus pensat: Indus flumen & serere orientē dicitur,
 & rigare. Quod si ingressus aliquā domum, omnia ex=
 culta, disposita, ornata uidisses: utiq; præesse ei crederes
 dominū, & illis bonis rebus multo esse meliorē. Ita in hac
 mundi domo, cum cælum, terramq; perspicias, providen=
 tiam, ordinem, legem, crede esse uniuersitatis dominum,
 parentēq; , ipsis syderibus & totius mundi partibus pul=
 chriorem. Ni fortē, quoniam de providētia nulla dubitā=
 tio est, inquiredum putas, utrum unius imperio, an arbi=
 trio plurimorū cœleste regnum gubernetur: quod ipsum
 non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena,
 quibus exempla utiq; de cælo: quando unquam regni so=
 cietas aut cum fide cœpit, aut sine cruore discessit? Omit=
 to Persas de equorum hinnitu augurantes principatum,
 & Thebanorum permortuam fabulam transeo, ob pasto=
 rum & casæ regnum de geminis memoria notissima est:
 generi & soceri bella toto orbe diffusa sunt, & tam ma=
 gni imperij duos fortuna non cœpit. Vide cætera, rex u=
 nus apibus, dux unus in gregibus, in armētis rector unus:
 tu in cælo summam potestatem diuidi credas, et scindi ue=
 ri illius ac diuini imperij totam potestatem? cum palam
 sit parentem omnium deum, nec principium habere, nec
 terminum: qui natiuitatem omnibus præstet, sibi perpe=
 tuitatem, qui ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo,
 qui uniuersa quæcunq; sunt, uerbo iubet, ratione dispen=
 sat, uirtute consummat. Hic nec uideri potest, uisu clarior
 est, nec comprehendi potest, nec æstimari, sensibus maior

est, infinitus, immensus, & soli sibi tantus quantus est notus. Nobis uero ad intellectū pectus angustum est: & ideo sic eum digne aestimamus, dum inestimabilem dicimus. Eloquentiarum quem admodum sentio: magnitudinem dei, qui se putat nosse, minuit: qui non uult minuere, non nouit. nec nomen Deo quæras deus nomen est: illic uocabulis opus est, cum per singulos proprijs appellationū insignib. multitudo dirimenda est. Deo, qui solus est, dei uocabulum totum est: quem si patrem dixerō, terrenum opineris: si regem, carnalem suspiceris, si dominū, intelliges utiq; mortalem. Aufer additamenta nominū, & perspicies eius claritatem. Quid quod omnium de isto habeo consensum? Audio uulgus, cū ad cælum manus tendūt, nihil aliud quàm deum dicunt, & deus magnus est, & deus uerus est: & si deus dederit, uulgi iste naturalis sermo est, an Christiani cōsentientis oratio? et qui Iouē principem uolunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt. Audio poetas quoq; unū patrem diuum, atq; hominū prædicantes, & talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium deus induxerit. Quid Mantuanus Maro? Nonne apertius, proximius, uerius. principio (ait) cælum, & terras, & cetera mundi membra spiritus intus alit, & insuasa mens agitat? Inde hominū, pecudumq; genus, & quicquid aliud animalium idem alio loco mentem istam & spiritum deum nominat. Hæc enim uera sunt: Deum namq; ire per omnes terrasq; tractusq; maris, cælumq; profundum, Vnde homines, & pecudes, unde imber, & ignes. Quid aliud à nobis deus quàm mens, & ratio, & spiritus prædicatur? Recenseamus, si placet, disciplinam philosopho-

losophorum, deprehendes eos, & si sermonibus uarijs, i-
 psis tamen rebus in hanc unam coire & conspirare sen-
 tentiam. Omitto illos rudes, & ueteres, qui de suis dictis
 sapientes esse meruerunt: sit Thales Milesius omnium pri-
 mus, qui primus omnium de coelestibus disputauit. idem
 Milesius Thales rerum initium aquam dixit: deum autem
 eam mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit: & altior,
 & sublimior aqua, & spiritus ratio, quam ut ab homine
 potuerit inueniri à deo tradita. Vides philosophi princi-
 palis nobiscum penitus opinionem consonare. Anaxime-
 nes deinceps & post Apolloniatas Diogenes aera deum
 statuunt, infinitum, & immensum. Horum quoque similis de
 diuinitate consensus est. Anaxagoræ uero descriptio, &
 modus infinitæ mentis deus dicitur: & Pythagoræ deus
 est animus, per uniuersam rerum naturam cõmeans, &
 intentus: ex quo etiam animalium omnium uita capiat. Xeno-
 phanem notum est omne infinitum cum mente deum
 tradere: et Antisthenem populares deos multos, sed natu-
 ralem unum præcipuum. Speusippum uim naturalem, anima-
 lem, qua omnia regatur deum nosse. Quid Democritus,
 quamuis atomorum primus inuentor nõnne plerumque na-
 turam, quæ imagines fundat & intelligentiã deum loquitur?
 Straton quoque et ipse naturã, etiam Epicurus ille, qui
 deos aut ociosos fingit, aut nullos, naturã tamen superpo-
 nit. Aristoteles uariat, & assignat tamen unam potestatem.
 nam interim mentem, mundum interim deum dicit, interim
 mundo deum præficit. Aristoteles ponticus uariat, aliàs mun-
 do, aliàs menti diuinæ tribuens principatum. Heraclides
 ponticus quoque deo diuinam mentem (quamuis uarie) scri-
 bit.

bit. Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus, & Cleanthes sunt & ipsi multiformes, sed ad unitatē prouidentiae omnes reuoluuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo aethera, plerumque rationem Deum differuit? Zenon eiusdem magister naturalem legem atque diuinā, et aethera interim interdumque; rationem uult omnium esse principium: idem interpretando Iunonem aera, Iouem caelum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, & ceteros similiter uulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit grauiter, & reuincit errorem. Eadem fere Chrysippus uim diuinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem necessitatem deum credit, Zenonemque; interpretatione physiologiae in Hesiodi, Homeri, Orpheique; carminibus imitatur, Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi, & differendi, Iouis partum, & ortum Mineruae, & hoc genus ceterarum rerum uocabula esse non deorum. Nam Socraticus Xenophon formam dei ueri negat uideri posse, & ideo quaeri non oportere. Aristoteli Chius comprehendere omnino non posse. Vterque maiestatem dei intelligendi desperatione senserunt. Platoni apertior de deo, & rebus ipsis, & nominibus oratio est: & quae tota esset coelestis, nisi persuasionis ciuilibus nunquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in Timaeo deus est ipso nomine, mundi parens, artifex animae, coelestium terrenorumque fabricator: quem & inuenire difficile praenimia & incredibili potestate, et cum inueneris in publicum dicere impossibile praefatur. Eadem fere et ista quae nostra sunt: nam & deum nouimus, et parentem omnium dicimus, & nunquam publice nisi interrogati praedicamus.

eamus. Exposui opiniones omnium ferme philosophorū,
 quibus illustrior gloria est, deum unum multis licet desi-
 gnasse nominibus: ut quiuis arbitretur aut nunc Christia-
 nos philosophos esse aut philosophos fuisse iam tūc Chri-
 stianos. Quod si prouidentia mundus regitur, & unius
 Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperito-
 rum fabellis suis delectata, uel capta ad errorem mutui
 rapere consensus: cum philosophorum suorum sententijs
 resellatur, quibus & rationis, & uetustatis assistit aucto-
 ritas. Maioribus enim nostris tam facilis in mēdacijs fides
 fuit, ut temere crediderint etiam alia monstruosa miracu-
 la: Scyllam multiplicem, chimeram multiformem, & hy-
 dram felicibus uulneribus renascentem, & centauros e-
 quos suis hominibus implexos: et quicquid fāmæ licet fin-
 gere, illis erat libenter audire. quid illas aniles fabulas de
 hominibus aues, & feras homines, & de hominibus ar-
 bores atq; flores? quæ si essent facta, fierent quæ fieri non
 possunt, ideo nec facta sunt, similiter uero erga deos quo-
 que maiores nostri improuidi, creduli, rudi simplicitate
 crediderunt: dum reges suos colunt religiose, dum defun-
 ctos eos desiderant in imaginibus uidere, dum gestiunt eo-
 rū memorias instantius detinere, sacra facta sunt quæ sue-
 rant assumpta solatia. Deniq; & antequam cōmercijs or-
 bis pateret, & antequam gentes ritus suos moresq; misce-
 rent, unaqueq; natio conditorem suum, aut ducem inely-
 tum, aut reginam pudicam sexu suo fortiozem, aut alicui-
 us muneris uel artis repertorem uenerabatur, ut ciuem
 bonæ memoriæ. sic & defunctis præmium, & futuris da-
 batur exēplum. Lege stoicorū scripta, uel scripta sapien-
 tium,

tium, eadem mecum recognoscēs, ob merita uirtutis, aut muneris deos habitos. Euhemerus exequitur & eorū tales, patrias, sepulchra dinumerat, & per prouincias monstrat: dictæ Iouis, & Apollinis Delphici, & Phariæ Isidis, & Cereris Eleusiniæ. pro dijs assumptos in deos loquitur, qui errando inuentis nouis frugibus utilitati hominum profuere. In eandem sententiam & Perseus philosophatur, & annectit inuentas fruges, & frugum ipsarū repertoires, iisdem nominibus: ut comicus sermo est, Venere sine Libero & Cerere frigere. Alexander ille magnus Macedo in signi uolumine ad matrem suam scripsit, metu suæ potestatis proditum sibi de dijs hominibus à sacerdote secretū: ille Vulcanum facit omnium principē, et postea Iouis gentem, & dispiciis Isidis ad hirundinem sistrum, & aspersis mēbris inanem tui Serapidis, siue Osiridis tumulum. considera deniq; sacra ipsa: & ipsa mysteria, inuenies exitus tristes, fata, & funera, & luctus, atq; planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cū Cynocephalo suo, & alijs sacerdotibus luget, plangit, inquit: & Isiaci miseri cædunt pectora, et dolorem infelicissimæ matris imitantur: mox inuēto paruulo gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inuentor gloriatur: nec desinunt annis omnibus, uel pergere quod inueniunt, uel inuenire quod perdunt. Nonne ridiculum est, uel lugere quod colas, uel colere quod lugeas? Hæc tamen Aegyptia quondam, nunc & sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, & serpente circūlata, errore subreptam, & corruptā liberam anxia & sollicita uestigat. hæc sunt Eleusinia, & quæ Iouis sacra sunt: nutrix capella est, et aut
do pa

ño patri subtrahitur infans, ne uoretur, & corybantum
 cymbalis, ne pater audiat uagitus, tinnitus eliditur. de Cy
 bele dyndimena pudet dicere, quæ adulterum suum infeli
 citer placitum, quoniam & ipsa deformis, & uetula, &
 multorum deorum mater, ad stuprum illicere non pote
 rat, execut, ut deum scilicet faceret eunuchum. Propter
 hanc fabulam galli eam, & semiuiri sui corporis suppli
 cio colunt: hæc iam non sunt sacra, tormenta sunt. Quid
 formæ ipsæ, & habitus? nonne arguunt ludibria & dede
 cora deorum uestrorum? Vulcanus claudus deus, & debi
 lis: Apollo tot ætatibus leuis: Aesculapius bene barbatus,
 & si semper adulescentis Apollinis filius: Neptunus glau
 cis oculis, Minerua cæsis, bubulis Iuno, pedib. Mercurius
 alatis, Pan ungulatis, Saturnus cõpeditis: Ianus uero fron
 tes duas gestat, quasi et auersus incedat: Diana interim est
 alte succincta uenatrix: & Ephesia mām̄is multis, & ue
 rubus extructa: & triuia trinis capitibus, & multis ma
 nibus horrifca. quid ipse Iuppiter uester? modo imberbis
 statuitur, modo barbatus locatur: & cū hammon dicitur,
 habet cornua, & cū capitolinus, tūc gerit fulmina, & cū
 latiaris, cruore perfunditur: & cū feretrius, non auditur.
 Et ne longius multos Ioues obeam, tot sunt Iouis mōstra,
 quot nomina. Erigone suspēsa de laqueo est, ut uirgo in
 ter astra ignita sit: Castores alternis moriūtur, ut uiuant:
 Aesculapius ut in deū surgat, fulminatur: Hercules, ut ho
 minē exuat, æt. eis ignibus cōcrematur. Has fabulas & er
 rores & ab imperitis parentibus didicimus, & (quod est
 grauius) ipsis studijs & disciplinis elaboramus, carminē
 bus præcipue poetarum: qui, per mirum, quantum uerita
 ti ipsi

ti ipsi sua auctoritate nocuere. et Plato ideo præclare Ho-
 merum illum inçlytū laudatum & coronatū de ciuitate
 quam in sermone instituebat, eiecit. Hic enim præcipuus
 bello troico deos uestros, & si ludos facit, tamen in ho-
 minum rebus & actibus miscuit, hic eorum paria com-
 posuit, sauciauit Venerem, Martem uinxit, uulnerauit, su-
 gavit: Iouem narrat Briareo liberatum, ne à dijs cæteris
 ligaretur: & Sarpedonem filium, quoniam morti non po-
 terat eripere, cruentis imbribus fleuisse, & Cesto Vene-
 ris illectum, flagrantias quàm in adulteras soleat cum Iu-
 none uxore concumbere. alibi Hercules stercora egerit,
 et Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti uero muros
 Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor
 accipit: illic Iouis fulmen cum Aeneæ armis in incude fæ-
 bricatur: cum cœlum & fulmina & fulgura longe ante
 fuerint, quàm Iuppiter in Creta nasceretur, & flammæ
 ueri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Iuppi-
 ter non uereri. Quid loquar Martis & Veneris adulte-
 rium deprehensum? & in Ganymedem Iouis stuprū cœ-
 lo cōsecratum? quæ omnia in hoc prodita, ut uitij homi-
 num quædã auctoritas pararetur. His atq; huiusmodi fig-
 mentis, & mendacijs dulcioribus corrumpuntur ingenia
 puerorū: & hisdẽ fabulis inherētibus, adusq; summæ æ-
 tatis robur adolescūt: & in ijsdem opinionib. miseri con-
 senescunt: cū sit ueritas obuia, sed requirentibus. Saturnū
 enim principẽ huius generis & examinis omnes scripto-
 res uetustatis, Græci Romaniq; hominẽ prodiderūt: scit
 hoc Nepos & Casius in historia, & Thallus ac Diodo-
 rus hoc loquūtur. Is itaq; Saturnus Creta profugus, Ita-
 liam

liam metu filij sciuientis accesserat, etiã susceptus hospi-
tio rudes illos homines & agrestes multa docuit, ut græciã
lus & politus, literas imprimere, nũmos signare, instru-
menta conficere. Itaq; latebrã suam, quod tuto latuisset,
uocari maluit Latiiũ: et urbem saturniam de suo nomine,
& Ianiculum Ianus, ad memoriã uterq; posteritatis reli-
querunt. Homo igitur utiq; qui fugit. homo utiq; qui la-
tuit, & pater hominis, & natus ex homine. terræ enim et
caeli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus, pro-
ditus: ut in hodiernum inopinato usos, caelo missos, igno-
biles & ignotos, terræ filios nominamus. eius filius Iup-
piter Cretæ excluso parente regnavit, illic obiit, illic fili-
os habuit, adhuc antrum Iouis uisitur, & sepulchrũ eius
ostẽditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Ocio-
sum est ire per singulos, & totã seriem generis istius ex-
plicare, cum in primis parentibus probata mortalitas in
ceteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi fortẽ post
mortem deos fingitis, & peierante Proculo deus Romu-
lus, & Iuba Mauris uolentibus deus est, & diui ceteri re-
ges, qui consecrantur non ad fidem numinis, sed ad hono-
rem emeritæ potestatis. Inuitis his deniq; hoc nomẽ ascri-
bitur: optant in homine perseverare: fieri se deos metuũt:
& si iam senes nolunt. Ergo nec de mortuis dii, quoniam
deus mori non possit: nec de natis, quoniam moritur om-
ne quod nascitur: diuinũ autem id est, quod nec ortum ha-
bet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, nõ hodieq; nascun-
tur: nisi fortẽ iam Iuppiter senuit, & partus in Iunone de-
fecit: & Minerua canuit antequã peperit? An ideo cessa-
uit ista generatio, quoniã nulla huiusmodi fabulis præbe-

tur assensio? Ceterū si dii creari possent, interire nō possent: plures totis hominib. deos haberemus, ut iam, eos nec cælum contineret, nec aer caperet, nec terra gestaret. Vnde manifestum est homines illos fuisse, quos & natos legimus & mortuos scimus. Quis ergo dubitat horū imaginē consecratas vulgus orare, & publice colere? dū opinio, & mens imperitorū artis cōcinnitate decipitur, auri fulgore præstringitur, argēti nitore & cādore eboris hebetatur. Quod si animum quis inducat tormētis quibus, & quibus machinis simulachrum omne formetur, erubescet temere se materiei ab artifice, ut deū faceret illud. Deus enim ligneus, rogi fortasse uel infelicis stipitis portio, suspenditur, cæditur, dolatur, runcinatur. Et Deus æreus, uel argenteus de immundo uasculo, ut sæpius factū Aegypto regi, constat, tunditur malleis, & incudibus figuratur: & lapideus cæditur, scalpitur, & ab imperito homine leuigatur: nec sentit suæ natiuitatis iniuriā: ita ut nec postea de uestra ueneratione culturam, nisi forte nondum deus saxum est, uel lignum, uel argentum. Quando igitur hic nascitur: ecce funditur, fabricatur, scalpitur, nondum deus est. Ecce plūbatur, cōstruitur, erigitur nec adhuc deus est. Ecce ornatur, cōsecratur, oratur: tūc postremo deus est, cū homo ille uoluit, & dedicauit. Quāta uero de dijs uestris animalia muta naturaliter iudicāt, mures, hirūdines, milui, nō sentire eos sciūt, norūt, inculcāt, insident: ac nisi abigatis, in ipso dei uestri ore nidificant. Araneæ uero faciē eius intexunt, & de ipso capite sua fila suspendunt: uos tergitis, mundatis, eraditis, & illos, quos faciis, protegitis & timetis. Dum unusquisq; uestriū non cogitat

cogitat, prius se debere deum nosse, quã colere: dũ incon-
 sulte gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni
 erroris accessio, quã sibi credere: dũ nihil ex his quæ ti-
 ment: norunt: sic in auro, & argento auaritia consecrata
 est: sic statuarũ inaniũ cõsignata forma: sic nata Romana
 superstitio, quorũ ritus si percẽseas, ridenda quã multa,
 multa etiã miseranda sunt. Nudi cruda hyeme discurrũt,
 alij incedunt pileati, scuta uetera circumferunt, pelles cæ-
 dunt, mendicantes uicatim deos ducunt. Quædam fãna se
 mel anno adire permittũt, quædam in totum nefas uisere
 est, quædã uiro nõ licet, nõnulla absq; sceminis sacra sunt:
 etiam seruo quibusdã cærimonijs interesse piaculare fla-
 gitium est: alia sacra coronat uniuiua, alia multiuiua, et ma-
 gna religione conquiritur, quæ plura possit adulteria ni-
 merare. Quid qui sanguine suo libat, & uulneribus suis
 supplicat, non profanus melius esset, quã sic religiosus:
 aut cui testis sunt obscœna demessa, quomodo deũ uiolat,
 qui hoc modo placat: cum si eunuchos deus uellet, possẽt
 procreare, non facere. Quis nõ intelligat male sanos, &
 uanæ & perdita mentis in ista desipere, & ipsam erran-
 tium turbam mutua sibi patrocina prestare? Hic defen-
 sio cõmunis furoris est furentiũ multitudo. At tamen ista
 ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundauit imperiũ:
 cum nõ tam uirtute, quã religione, & pietate pollerẽt.
 nimirum insignis, & nobilis iustitia Romana ab ipsis im-
 perij nascentis incunabulis auspicata est. Nonne in ortu
 suo, & scelere collecti, & muniti immanitatis suæ terro-
 re creuerunt? Nam asylo prima plebs congregata est: con-
 fluxerant perditi, facinorosi, incesti, sicarij, proditores.

Et ut ipse Romulus, Imperator & rector, populum suum facinore præcelleret, parricidii fecit. Hæc prima sunt auspicia religiose ciuitatis: mox alienas uirgines iam de spoliis fatas, iam destinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas sine more rapuit, uiolauit, illuſit: & cū earū parentibus, id est cum ſoceris ſuis, bellum miſcuit, propinquum sanguinem ſudit. Quid irreligioſius, quid audacius, quid ipſa ſcleris cōſidentia tutius? Iam finitimos agro pellere, ciuitates proximas euertere cum templis & altaribus: captos cogere, damnis alienis, & ſuis ſcleribus adolere. Cum Romulo regibus cæteris et poſtremis ducibus diſciplina cōmunis eſt. ita quicquid Romani tenent, colūt, poſſident, audaciæ præda eſt, templa omnia de manubijs, id eſt de ruinis urbium, de ſpolijs deorū, de cædibus ſacerdotum: hoc inſultare & illudere eſt, uictis religionib. ſeruire, captiuas eas poſt uictorias adorare. Nā adorare quæ manu cæperis, ſacrilegiū eſt conſecrare, nō numina. Toties ergo Romanis impiatū eſt, quoties triumphatū quot de dijs ſpolia, quot de gentibus & trophea. Igitur Romani non ideo tanti quōd religioſi, ſed quōd impune ſacrilegi. Neq; enim potuerunt in ipſis bellis deos adiutores habere, aduerſus quos arma rapuerūt, & quos poſt cladem triumphatos colere cæperunt. Quid autē iſti dij pro Romanis poſſunt, qui nihil pro ſuis aduerſus eorū arma ualuerunt. Romanorū enim uernaculos deos nouimus. Romulus, Picus, Tyberinus, & Conſus, & Pylumnus, ac Picumnus. Cloacinam Tatijs & inuenit, & coluit: Pauorē Hoſtilijs atq; Pallorem, mox à neſcio quo Febris dedicata: hæc alumna urbis iſtius ſuperſtitio, morbi & male ualenti-

letudines. Sanè & Acca Laurentia, & Flora, meretricis
 propudiosa, inter morbos Romanorū & deos cōputan-
 da. isti scilicet aduersus cæteros, qui in gentibus coleban-
 tur, Romanorū imperiū protulerūt. neq; enim eos aduer-
 sum suos homines uel Mars Thracius, uel Iuppiter Crei-
 cus, uel Iuno nūc Argiua, nunc Samia, nūc Pœna, uel Dia-
 na Taurica, uel mater Idæa, uel Aegyptia illa nō numina
 sed portenta iuuerunt. Nisi fortè apud istos maior casti-
 tas uirginum, aut religio sanctorū sacerdotū: cum penè in
 pluribus uirginibus, & quæ incōsultius se uiris miscuis-
 sent, Vesta sanè nesciente sit incestū uindictum: in resi-
 dui impunitatē fecerit, non castitas tutior, sed impudici-
 tia felicior. Vbi autē magis à sacerdotibus, quàm inter a-
 ras & delubra cōducuntur stupra: tractantur lenocinia:
 adulteria meditantur? frequentius deniq; in edituorū cel-
 lulis, quàm in ipsis lupanaribus, flagrans libido defungi-
 tur. & tamen ante eos deo dispensante diu regna tenuerunt
 Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, & Aegyptij, cum
 pontifices et aruales & salios, uestales & augures nō ha-
 berent, nec pullos cauea reclusos, quorum cibo uel fasti-
 dio res publica summa regeretur. Iā enim uenio ad illa au-
 spicia et auguria Romana, quæ summo labore collecta te-
 status es, & pœnitētèr omissa, & obseruata feliciter. Clo-
 dius scilicet, & Flaminius & Iunius ideo exercitus per-
 diderunt, quod pulloꝝ solistimū tripudium expectandū
 non putauerunt? Quid Regulus? nonne auguria serua-
 uit, & capius est? Manlius religionem tenuit, & sub iu-
 gum missus est, & deditus. Pullos edaces habuit & Pau-
 lus apud Cannas, tamen cū maiore rei publicæ parte pro

stratus est. Caius Caesar ne ante brumã in Africã nauigiã
 trãsmitteret, augurijs & auspicijs renitẽtibus spreuit: co-
 facilius & nauigauit et uicit. quæ uero et quãta de oracu-
 lis prosequar: Post mortẽ Amphiaraus uetura respondit,
 qui proditus est ipse ob monile ab uxore nescius. Tiresias
 cæcus futura uidebat, qui præsentia nõ uidebat. De Pyr-
 rho Ennius Apollinis Pythij responsa confinxit, cum iam
 Apollo uersus facere desisset: cuius tunc cantum illud &
 ambiguum defecit oraculum, cum & politiiores homines
 & minus creduli esse cœperunt: & Demosthenes, quod
 sciret responsa simulata, Philippizin Pythiam quereba-
 tur, At nonnunquam tamẽ ueritatem uel auspicia uel ora-
 cula tetigere. Quanquã inter multa mendacia uideri pos-
 sit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ip-
 sum erroris & prauitatis, unde omnis caligo ista mana-
 uit, & altius eruere, & aperire manifestius. Spiritus sunt
 insynceri, uagi, à cœlesti uigore terrenis labibus & cupi-
 ditatibus digrauari: isti igitur spiritus, posteaquã simplici-
 tatem substantiæ suæ onusti & immersi uitijs perdidērūt,
 ad solatium calamitatis suæ non desinunt perditū iam per-
 dere, & deprauati errorem prauitatis infundere, & alie-
 nati à deo inductis prauis religionibus à deo segregare.
 eos spiritus dæmonas esse poetæ sciunt, philosophi disse-
 runt, Socrates nouit, qui ad nutum & arbitriũ asidentis
 sibi dæmonis uel declinabat negocia, uel petebat. Magi
 quoq; non tantũ sciunt dæmonas, sed etiam quicquid mi-
 raculi ludunt, per dæmonas faciunt illis aspirantibus &
 infundentibus præstigijs edunt: uel quæ non sunt, uideri,
 uel quæ sunt, non uideri: eorum Magorũ & eloquio &
 negotio

negocio primus Hosthanes, & uerū deum merita maie-
 state prosequitur, & angelos, id est ministros & nuncios
 dei, sed uerū eiusq; uenerationi nouit assistere, ut & nu-
 tu ipso & uultu domini territi cōtremiscant: idem etiam
 demonas prodidit terrenos, uagos, humanitatis inimi-
 cos. Quid Plato, qui inuenire deū negociū credidit, non-
 ne et angelos sine negotio narrat et demonas? & in Sym-
 posto etiā suo naturā demonū exprimere cōnītur. uult
 enim esse substantiā inter mortālē immortalēq;, id est in-
 ter corpus & spiritū, mediam, terreni pōderis et cœlestis
 leuitatis admixtione concretā, ex qua manare in nos pro-
 cupidinē amoris, & dicit informari & illabi pectoribus
 humanis, et sensum mouere, et affectus fingere, et ardore
 cupiditatis infundere. Isti igitur impuri spiritus demōes
 (ut ostensum à magis, à philosophis, & à Platone) sub sta-
 tuis & imaginibus cōsecrati delitescunt, et afflatu suo au-
 storitatem quasi presentis numinis consequuntur. Dum
 inspirantur interim uatibus, dum sanis immorantur, dum
 nonnunquā extorum fibras animāt, auium uolatus giber-
 nant, sortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus inuo-
 luta: nam & falluntur, & fallunt, ut & nescientes synce-
 ram ueritatem, & quā sciunt in perditionem sui non con-
 fitentes. Sic à cœlo deorsum grauiāt, & à deo uero ad ma-
 terias auocant, uitam turbant, omnes inquietant, irrepē-
 tes etiā corporibus occulte, ut spiritus tenues, morbos fin-
 gunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultū sui
 cogant, ut nidore altariū, uel hostijs pecudū saginati re-
 missius quæ constrinxerant, curasse uideantur. Hi sunt et
 furentes, quos in publicū uidetis excurrere: uates & ipsi

absq; templo sic insaniunt sic bacchātur, sic rotantur: par
 & in illis instigatio dæmonis, sed argumentū dispar furo
 ris. De ipsis etiā illa, quæ paulo ante tibi dicta sunt, ut Iup
 piter ludos repeteret ex somnio, ut cū equis Castores uida
 rentur, ut cingulum matronæ nauicula sequeretur. hæc
 omnia sciunt pleriq; uestrū ipsos dæmonas de semetipsis
 cōfiteri, quoties à nobis & meritis uerborū, & orationis
 incendijs de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus, & Se=
 rapis, & Iuppiter, & quicquid dæmonum colitis, uicti
 dolore, quod sunt, eloquuntur: nec utique in turpitudi=
 nem sui, nonnullis præsertim uestrum assistentibus, men=
 tiuntur. Ipsi testibus esse eos dæmonas de se uerum con=
 fitentibus credite. adurati enim per deum uerum & so=
 luum, inuiti miseris corporibus inhorrescunt: & uel exi=
 liunt statim, uel euanescent gradatim, prout fides pa=
 tientis adiuuat, aut gratia curantis aspirat. Sic Christia=
 nos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per uos
 laceſſebant. Ideo inserti mentibus imperitorum, odium
 nostri serunt occulte per timorem. Naturale est enim &
 odisse, quem times, & quem metueris infestare si possis.
 Sic occupant animos, & obstruunt pectora, ut ante nos
 incipiant homines odisse, quàm nosse: ne cognitos aut imi=
 tari possint, aut damnare non possint. Quātum autem ui=
 tium sit incognitis & inexploratis iudicare, quod facitis
 nobis ipsi pœnitentib. credite: & nos enim idem fuimus,
 & eadem uobiscū quondam adhuc cæci et hebetes sentie=
 bamus: quasi Christiani monstra colerent, infantes uora=
 rent, cōuiuia incesta miscerent: nec intelligebamus ab his
 fabulas istas semper uentilari, & nunquā uel inuestigari,
 uel

nel probari, nec tanto tempore aliquem existere, qui pro-
 deret, non tantum facti ueniam, uerum etiam indicij gra-
 tiam consecuturum. Malum autem adeo non esse, ut Chri-
 stianus reus nec erubesceret, nec timeret, & unum solum
 modo quod non ante fuerit, paeniteret. Nos tamen cum sa-
 crilegos aliquos, et incestos, parricidas etiam defendēdos
 & tuendos suscipiebamus, hoc nec audiendos in totū pu-
 tabamus: nonnunquam etiam miserantes eorum crude-
 lius seuebamus, ut urgeremus confitentes ad negandum,
 uidelicet ne perirent, exercentes in his peruersam questio-
 nem, non quæ uerum erueret, sed quæ mendacium coge-
 ret. Et si quis infirmior malo pressus & uictus Christia-
 num se negasset, fauebamus ei, quasi eierato nomine iam
 omnia facta sua illa negatione purgaret. Agnoscitis ne ea-
 dem nos sensisse, & egisse, quæ senitis, & geritis? cum, si
 ratio, non instigatio demonis iudicaret, arguendi magis,
 nō ut diffiteretur se Christianos, sed ut de incestis stupris,
 de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. his
 enim & huiusmodi fabulis iidem demones ad execratio-
 nis horrorem imperitorum aures aduersus nos referse-
 runt. nec tamē mirum, cum omnium fama, quæ semper in-
 sparsis mendacijs alitur, ostensa ueritate consumitur. Sic
 est negocium demonum: ab ipsis enim rumor falsus & se-
 ritur, & fouetur. Inde est quod audire te dicis caput asini
 re nobis esse diuinam. Quis tam stultus ut hoc colat? quis
 stultior ut hoc coli credat, nisi quod uos et totos asinos in
 stabulis, cum uestra Hippona consecratis, & eosdem asi-
 nos cum iside religiose deuoratis: item bouum capita, &
 capi a ueruecum, & immolatis, & colitis: de capro etiam

& homine mixtos deos, & leonum & canum uultu deos
 dedicatis. Nonne & Apim bouem cum Aegyptijs adora-
 tis & pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpen-
 tibus, crocodilis, beluis cæteris, et auibus, & piscibus, quo-
 rum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur.
 Iidem Aegyptij cū plerisque uobis non magis Isidem, quàm
 ceptarum acrimontias metuunt: nec Serapidè magis, quàm
 strepitus per pudenda corporis expressos extremifcunt.
 Etiam ille, qui de adoratis sacerdotis uirilibus aduersum
 nos fabulatur, tentat in nos conferre, quæ sua sunt. Ista eni-
 nim impudicitie eorum forsitan sacra sint, apud quos se-
 xus omnis membris omnibus prostat: apud quos tota im-
 pudicia uocatur urbanitas: qui scortorum licentiæ inui-
 dent, qui medios uiros lambunt: libidinoso ore inguinitibus
 inhaerescunt, homines malæ linguæ etiam si tacerent: quos
 prius tedeſcit impudicitie suæ, quàm pudescit. Proh nefas
 id in se pessimi facinoris admittunt, quod nec atas potest
 pati mollior, nec cogi feruitus durior. Hæc & huiusmodi
 propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus tur-
 pe defendere est. Ea enim de castis fingitis & pudicis, quæ
 fieri non crederemus, nisi de uobis probaretis. Nam quòd
 religioni nostræ hominem noxium, & crucem eius ascri-
 bitis, longe de uicinia ueritatis erratis, qui putatis deū cre-
 di, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum. ne ille mi-
 serabilis, cuius in homine mortali spes omnis innititur: to-
 tum enim eius auxilium cū extincto homine finitur. Ae-
 gyptij sanè hominem sibi quem colant, eligunt, illum unum
 propitiant, illum de omnibus consulunt, illi uictimas cæ-
 dunt: & ille qui cæteris deus, sibi certe homo est, uelut no-
 li:

lit: nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non ut magnis et electis uiris (sicut fas est) sed ut deis turpiter adulatio falsa blanditur, & cū præclaro uiro honor uerius, & optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen inuocant, ad imagines supplicant, genium, id est dæmonem eius, implorant: & est eis tutius per Iouis genium peierare, quam regis. Cruces etiam nec colimus, nec optamus. uos planè qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum uestrorum partes, forsitan adoratis. Nam & signa ipsa, & cantabra, & uexilla castrorū, quid aliud quàm inauratæ cruces sunt, & ornate: trophæa uestra uictricia non tantum simplicis crucis faciem, uerum & affixi hominis imitantur. Signum sane crucis naturaliter uisimus in nauī, cum uelis tumentibus uehitur, cum expansis palmulis labitur: & cum erigitur iugum, crucis signum est, & cum homo porrectis manibus deum pura mente ueneratur: ita signo crucis, aut ratio naturalis innititur, aut uestra religio formatur. Illum iam uelim conuenire, qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis & sanguine. Putas posse fieri, ut tam molle, tam paruulum corpus fata uulnerum capiat: ut quisquam illum rudem sanguinem nouelli, & uix dñi hominis cædat, fundat, exhauriat? Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim uideo procreatos filios nunc feris & auibus exponere, nunc adstrangutos mifero mortis genere elidere: sunt quæ in ipsis uisceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis extinguant, & parricidiū faciunt antequàm pariāt. Et hæc utiq; de deo suum uestrorū disciplina descendunt. Nam Saturnus filios

suos

suos non exposuit, sed uorauit. Merito ei in nonnullis Africa paribus à parentibus infantes immolabantur, blanditijs & osculo comprimente uagitum, ne flebilis hostia immoletur. Tauris etiam ponticis, & Aegypto Busiriditis fuit hospites immolare: & Mercurio Gallos humanas uel inhumanas uictimas cedere. Romani græcum & græcam, gallum & gallam, sacrifici uiuentes obruere: hodieq; ab ipsis latiaris Iuppiter homicidio colitur: & quod Saturni filio dignum est, mali & noxij hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse sanguinis scedere conuolare Catilinam: & Bellonam seruum suum haustu humani cruoris imbueri: & comitalem morbum hominis sanguine, id est morbo grauiore, sanare. Non dissimiles & qui de arena feras deuorant illas & infectas cruore, uel membris hominis & uiscere saginatas. Nobis homicidium nec uidere fas, nec audire: tantumq; ab humano sanguine cauemus, ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem nouerimus: et de incesto conuiuio fabulam grandem aduersum nos demonum concio mentita est: ut gloriam pudicitiae deformis infamiae auersione macularet: ut ante exploratam ueritatem homines à nobis terrore infandae opinionis auerteret. Sic de isto & tuus Fronto, non ut affirmator testimonium fecit, sed conuiuium ut orator aspersit. Haec enim potius de uestris gētibus nata sunt. Ius est apud Persas misceri cū matribus: Aegyptijs, et Athenis cū sororibus legitima connubia. Memoria, & tragedia uestra incestis gloriantur, quas uos libenter & legitis & auditis: sic & deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cū sorore coniunctos. Merito igitur incestum penes uos sepe de-

pe deprehenditur, semper admittitur: etiam nescientes mi-
 feri potestis in illicita prouere: dum Venerē promiscue
 spargitis: dum passim liberos seritis. dum etiam domi na-
 tos alienæ misericordie frequenter exponitis: necesse est
 in uestros recurrere: in filios inerrare. Sic incesti fabulantur
 nectiis, etiam cum conscientiam non habetis. At nos pu-
 dorem non facie, sed mente prestamus: unius matrimonij
 uinculo libenter inhaeremus: cupiditate procreandi aut
 unam scimus, aut nullam. conuiuia non tantum pudica co-
 limus, sed & sobria. nec enim indulgemus epulis, aut con-
 uiuium mero ducimus, sed grauitate hilaritatem tempe-
 ramus, casto sermone, corpore castiore: pleriq; inuio-
 lanti corporis uirginitate perpetua fruuntur potius quam
 gloriantur. Tantum denique abest incesti cupido, ut non
 nullis rubori sit etiam pudica coniunctio. Nec de ultima
 statim plebe consistimus: si honores uestros, & purpuras
 recusamus: nec fastidiosi sumus, si omnes unum bonum sa-
 pimus, eadem congregati quiete, qua singuli, nec in angu-
 lis garruli, si audire nos publice aut erubescitis, aut time-
 tis. Et quod in dies nostri numerus augetur, non est cri-
 men erroris, sed testimonium laudis. nam in pulchro ge-
 nere uiuendi et perstat & perseverat suus, & accrescit a-
 lienus. Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis,
 sed innocentiae, ac modestiae signo facile dignoscimus. Sic
 mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse non
 nouimus. sic nos, quod inuidetis, fratres uocamus, ut uni-
 us dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei cohere-
 des. Vos enim nec inuicem agnoscitis, & in mutua odia
 scauitis. nec fratres nos, nisi sane ad parricidium recognos-
 scitis

scitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, si delu-
bra & aras non habemus? quod enim simulachrum deo
fingam, cum si recte existimes, sit dei homo ipse simula-
chrum? templum quod ei extruam, cum totus hic mundus
eius opere fabricatus eum capere non possit? & cum ho-
mo latius maneam, intra unam ædiculam uim tantæ maie-
statis includam: nonne melius in nostra dedicandus est mē-
te? in nostro imò consecrandus est pectore? hostias & ui-
ctimas domino offeram, quas in usum mei protulit? ut re-
ijciam ei suum munus, ingratum est, cum sit litabilis ho-
stia, bonus animus, & pura mens, & sincera sententia.
Igitur qui innocentia colit, Domino supplicat: qui iusti-
tiam, Deo libat: qui fraudibus abstinet propitiat deū: qui
hominem periculo surripit, opimam uictimā cædit. Hæc
nostra sacrificia, hæc dei sacra sunt: sic & apud nos religio-
stor est ille, qui iustior. At enim quem colimus deum, nec
ostendimus, nec uidemus. immo ex hoc deum credimus,
quod eum sentire possumus, uidere non possumus. In ope-
ribus enim eius, & in mundi omnibus uirtutem eius sem-
per præsentem aspiciamus: cum tonat, fulgurat, fulminat,
cum serenat. Nec mireris si deum non uides. uento & fla-
tibus omnia impelluntur, uibrantur, agitantur, & sub o-
culis tamen non uenit uentus, & flatus. solem adeo, qui ui-
dendi omnibus causa est, uidere non possumus: radijs aci-
es submouetur: obtutus intuentis hebetatur: & si diutius
inspicias, omnis uisus extinguitur. Quid ipsum solis arti-
ficem, illum luminis fontem possis sustinere? cum te ab eius
fulgoribus auertas, à fulminibus abscondas? Deum oculis
carnalibus uis uidere, num ipsam animam tuam, qua uiui-
ficaris,

ficaris, & loqueris, nec aspicere possis, nec tenere? Sed enim deus actum hominis ignorat: & in cœlo constitutus non potest aut omnes obire, aut singulos nosse. Erras ô homo & falleris: unde enim deus longe est, cum omnia cœlestia, terrenaq; , & quæ extra istam orbis prouinciam sunt, deo cognita plena sint: ubiq; non tantum nobis proximus, sed infusus est. In solem adeo rursus intende, cœlo affixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter præsens ubiq; interest, & miscetur omnibus: nusquam enim claritudo uiolatur, quanto magis deus auctor omnium, ac speculator omnium, à quo nullum potest esse secretum, tenebris interest: interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? Non tantum sub illo agimus, sed cum illo (ut prope dixerim) uiuimus. Nec nobis de nostra frequentia blandiamur, multi nobis uidemur, sed deo admodum paucissimus. Nos gentes, nationesq; distinguimus: deo una domus est mundus hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorum uniuersa nouere: deo indicij opus non est, non solum in oculis eius, sed et in sinu uiuimus. Sed Iudæis nihil profuit, quod unum & ipsi deū aris atq; templis maxima superstitione coluerunt. Ignorantia laberis, si priorum aut obliuis, aut inscius, posteriorum recordaris. Nam & ipsi deum nostrum (idem enim omniū deus est) quãdiu caste, innoxie, religiosèq; coluerūt, quãdiu præceptis salubribus obtemperauerūt, de paucis innumeri facti, de egentibus diuites, de seruitutibus reges: modici multos, inermi armatos dū fugiunt insequentes dei iussu, & elementis adnitētibus obruerūt. Scripta eorū relege, uel si Romanis magis gaudes, ut trãseamus ueteres, Flauij Iosephi, uel Antonij

Antonij Iuliani, de Iudeis require, iam scies nequitia sua
 habere eos meruisse fortunam. nec quicquid accidisse, quod
 non sit his, si in contumacia perseverarent, ante prædi-
 ctum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quam esse de-
 fertos. nec, ut impie loqueris, cum deo suo esse captos, sed
 à deo ut disciplinæ transfugas deditos. Cæterum de incen-
 dio mundi, aut improuisum ignem cadere, aut difficilem,
 non credere vulgaris erroris est. Quis enim sapientium
 dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt occidere, quæ
 facta sunt interire? Cælum quoque cum omnibus, quæ cœ-
 lo continentur, ita ut cœpisset, desinere? Fontium dulci a-
 qua, maris sue nutriri, in uim ignis abiturum stercis cōstans
 opinio est, quod consumpto humore mundus hic omnis in-
 gnescat. & Epicureis de elementorum conflagratione, &
 mundi ruina eadem ipsa sententia est. Loquitur Plato par-
 tes orbis nunc inundare. dicit nunc alternis uicibus arde-
 scere, & cum ipsum mundum perpetuum, & insolubile
 diceret esse fabricatum, addit tamen ipsi artifici deo soli,
 & solubilem, & esse mortalem. Ita nihil mirum est, si ista
 moles ab eo, quo extructa est, destruat. Animaduertis
 philosophos eadem disputare quæ dicimus, non quod nos
 sumus eorū uestigia subsecuti, sed quod illi de diuinis præ-
 dictionibus prophetarū umbram interpolata ueritatis
 imitati sint. Sic etiam conditionem renascendi sapientium
 clariores, Pythagoras primus, & præcipuus Plato, corru-
 pta & dimidiata fide tradiderunt, nam corporibus disso-
 lutis solas animas uolunt & perpetuo manere, & in aliis
 noua corpora sæpius cōmeare. Addunt istis & illa ad tor-
 quendam ueritatem, in pecudes, aues, belluas hominū an-
 imas

mas redire. Nō philosophi sanē studio, sed mimi officio di-
gna ista sententia est. Sed ad propositum satis est, euiam in
hoc sapientes uestros in aliquē modum nobiscū consona-
re. Ceterum quis tam stultus aut brutus est, ut audeat re-
pugnare hominem à deo ut primum potuisse fingi, ita pos-
se denuo reformari? Nihil esse post obitum, & ante ortum
nihil fuisse, sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere
reparari? Porro difficilius est id quod non sit incipere, q̄
id quod fuerit iterare. Tu perire & deo credis, siquid ocu-
lis nostris hebetib. subtrahitur? Corpus omne siue arescit
in puluerem: siue in humorem soluitur, uel in cinerē com-
primitur, uel in nidorē tenuatur, subducitur nobis: sed deo
elementorum custodia reseruatur. Nec (ut creditis) ullum
dammū sepulturæ timemus, sed ueterē & meliorē consue-
tudinē humandi frequentamus. Vide adeo q̄ in solatium
nostri resurrectionē futuram omnis natura meditetur: sol
demergit, & nascitur, astra labuntur, & redeunt, flores
occidunt, & reuiuiscunt: post seniū arbusta frondescunt,
semina nō nisi corruptā reuiuiscunt: ita corpus in seculo,
ut arbores in hyberno, occultant uirōrem ariditate menti-
ta. Quid festinas ut crudā adhuc hyeme reuiuiscat, & re-
deat: expectandū nobis etiam corporis uer est. Nec igno-
ro plerosq; conscientia meritorum nihil se esse post mor-
tem magis optare, quā credere: malū enim extingui pe-
nitus, quā ad supplicia reparari. Quorum error auge-
tur, & in seculo libertate remissa, & dei patientia maxi-
mā, cuius quanto iudicium tardū, tanto magis iustum est.
Et tamen admonentur hominum doctissimorum libris, et
tarmibus poetarum, illius ignei fluminis, & de stygia

palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciat. æternis
 preparata, & dæmonum indicijs, & de oraculis prophe-
 tarū cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipse rex
 Iuppiter per torrentes ripas, & atram uoraginem iurat
 religiose: destinatam enim sibi cum suis cultoribus poenā
 præsciens perhorrescit: nec tormentis aut modus ullus, aut
 terminus. Illic sapiens ignis membra urit, & reficit, car-
 pit, & nutrit, sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec
 absumunt: sicut ignes Aetnæ montis, & Vesuuij mōtis, &
 ardentium ubiq; terrarū flagrant, nec erogantur: ita poe-
 nale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed
 in exesa corporū laceratione nutritur. eos autem merito
 torqueri. qui deū nesciunt, ut impios, ut iniustos, nisi pro-
 fanus nemo deliberat, cum parentem omnium, & omni-
 um dominum non minoris sceleris sit ignorare, quàm le-
 dere. Et quanquam imperitia dei sufficiat ad poenam, i-
 ta notitia profit ad ueniam, tamen si uobiscum Chri-
 stiani comparemur, quamuis in nonnullis disciplina no-
 stra minor est, multo tamen uobis meliores deprehende-
 mur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis, nos uxori-
 bus nostris solummodo uiri nascimur: uos scelera admissa
 punitis: apud nos & cogitare peccare est: uos conscios ti-
 metis, nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non pos-
 sumus. Denique de uestro numero carcer exarsuat, Chri-
 stianus ibi nullus, nisi aut reus suæ religionis, aut profu-
 gus. Nec de fato quisquam aut solatium capiet, aut excu-
 set, euentum sit sortis fortunæ, mens tamen libera est: &
 ideo actus hominis non dignitas iudicatur. Quid enim ali-
 liud est fatum, quàm quod de unoquoq; nostrum deus fa-
 tus

tus est: qui cum possit prescire materiam, pro meritis, & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenij natura punitur. ac de fato satis, uel si pauca pro tempore disputaturi alias & uerius & plenius. Ceterum quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria: animus enim ut luxu soluitur, ita frugalitate firmatur: & tamen quis potest pauper esse, qui non eget, qui non inhiat alieno, qui deo diues est: magis pauper ille est, qui cum multa habeat, plura desiderat. Dicam tandem quemadmodum sentio: nemo tam pauper potest esse, quam natus est. Aues sine patrimonio uiuunt, & in deum pascua pascuntur: & hæc nobis tamen nata sunt: quæ omnia si non concupiscimus, possidemus. Igitur ut qui uiam terit, eo felicior quo leuior incedit: ita beator in hoc itinere uiuendi quam paupertate se subleuat, non sub diuitiarum onere sufficit: & tamen facultates, si utiles putaremus, à deo posceremus utique. indulgere possit aliquantum, cuius est totum, sed nos contemnere malumus opes, quam continere: innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus, malumus nos bonos esse, quam prodigos, & quod corporis humana uitia sentimus & patimur, non est poena, malitia est. fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas sæpius disciplina uirtutis est, uires denique & mætis & corporis sine laboris exercitatione torpescunt: omnes adeo uestri uiri fortes, quos in exemplum predicatis, ærūnis suis incliti floruerunt. Itaque & nobis deus nec non potest subuenire, nec despicit: cum sit & omnium rector et auctor suorum, sed in aduersis unumquemque explorat & examinat

minat: ingenium singulorū periculis pensitat, usq; ad extremam mortē uoluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaq; ut aurū ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quam pulchrum spectaculum deo, cum Christianus cum dolore congregitur: cum aduersum minas & supplicia et tormenta componitur: cum strepitum mortis & horrorem carnificis irridens inculcat: cū libertatem suam aduersus reges et principes erigit: soli deo, cuius est, cedit: cum triumphator & uictor, ipsi qui aduersum se sententiam dixit, insultat. Vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. Quis nō miles sub oculis Imperatoris audacius periculum prouocet? nemo enim premiū percipit ante experimentū: & Imperator tamen quod non habet non dat: non potest propagare uitam: potest honestare militiam. At enim dei miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur. Sic Christianus miser uideri potest: nō potest inueniri. Vos ipsi calamitosos uiros fertis ad cœlū, Mutium Sceuolam, qui cum errasset in regem, perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et quot ex nostris non dexterā solum, sed totum corpus uri, cremari sine ullis eiulatibus pertulerunt, cum dimitti præsertim haberent in sua potestate: Viros cum Mutio, uel cum Aquilio aut Regulo comparo. Pueri & muliercule nostræ cruces & tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudunt. Nec intelligitis ô miseri neminē esse qui aut sine ratione uelit pœnam subire: aut tormēta sine deo possit sustinere. Nisi forte uos decipit, quod deū nescientes diuitijs affluant, honoribus floreāt, polleant potestatibus. Miseri in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim
ut uicti.

ut uictimæ ad supplicium saginantur: ut hostiæ ad poenam
 coronantur. In hoc adeo quidã imperijs ac dominationib.
 eriguntur, ut ingenium eorum perditæ mentis licentiæ po
 testatis libere nundinētur. Absq; enim notitia dei, quæ po
 test esse solida felicitas, cum sit somnio similis. Antequã te
 netur, elabatur. Rex es, tam times, q̃ timeris: et quã libet sis
 multo comitatu stipatus, ad periculũ tamẽ solus es. Diues
 es, sed fortunæ male creditur, & magno uatico breue ui
 tæ iter non instruitur, sed oneratur. Fascibus & purpuris
 gloriaris: uanus error hominis, & inanis cultus dignita
 tis, fulgere purpura, mente sordescere. Nobilitate genero
 sus es, parentes tuos laudas: omnes tamen pari sorte nasci
 mur: sola uirtute distinguimur. Nos igitur qui morib. &
 pudore censemur, merito malis uoluptatibus, & pompis
 uestris & spectaculis abstinemus, quorũ & de sacris ori
 ginem nouimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam
 in ludis curulib. quis nõ horreat populi in se rixantis in sa
 niam? in gladiatorijs homicidij disciplinã: in scenicis etiã
 non minor furor, turpitude prolixior. Nunc enim minus
 uel exponit adulteria, uel monstrat. Nunc eneruis histrio
 amorẽ dum fingit, infligit. Idem deos uestros induendo stu
 pra, suspiria, odia, dedecorat. Idem simulatis doloribus la
 chrymas uestras uanis gestibus & nutib. prouocat. Sic ho
 micidiũ in uero flagitatis: in mendacio fletis. Quod uero
 sacrificiorũ reliquias, & pocula delibata contemnimus:
 non confessio timoris est, sed ueræ libertatis assertio. Nam
 & si omne quod nascitur, ut inuiolabile dei manus nullo
 opere corrumpitur, abstinemus tamen ne quis existimet
 aut demonijs quibus libatum est cedere, aut nostræ reli
 gionis

gionis pudere. Quis autē ille qui dubitat uernis indulgere nos floribus, cū capiamus & rosam ueris & lilium, & quicquid aliud in florib. blandi coloris & odoris est? his enim & sparsis utimur mollibus ac solutis, & fertis colla cōplectimur. Sanē quōd caput non coronamus, ignoscite. Aurā boni floris narib. ducere, nō occipitio capillis uē solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego uos in hoc magis miror quemadmodū tribuatis exanimi, aut sentienti facē, aut non sentienti coronā, cum & beatus non egeat & miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias adoramus. Eadē tranquillitate qua uiuimus, nec adnectimus crescentē coronā, sed à deo terrenis floribus uiuidam sustinemus: qui & modesti dei nostri liberalitate, securi spe sturae felicitatis, fide praesentis eius maiestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione iam uiuimus. Proinde Socrates scurra Atticus uiderit nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi daemōnis gloriosus: Arcefilaus quoq;, & Carneades, & Pyrrho, & omnis academicorū multitudo deliberet: Simonides etiā in perpetuum cōperendinet, philosophorū supercilia contēnimus, quos corruptores, & adulteros nouimus, & tyrannos, & semper aduersus sua uitia facundos. Nos non habetis sapientiam, sed mente praeferrimus: non eloquimur magna sed uiuimus. Gloriamur nos consecutos, quod illi summa intentione quaesierunt, nec inuenire potuerunt. Quid ingrati sumus? quid nobis inuidemus, si ueritas diuinitatis nostri temporis etate maturuit? Fruamur bono nostro, & recti sententiam temperemus, cohibeatur superstitio, impietas expietur, uera religio reseruetur. Cum

Octavius

Octavius perorasset, aliquandiu nos ad silentium stupefacti, intenti uultus tenebamus: & quod ad me est, magnitudine admirationis euanui, quod ea, quae facilius est sentire, quam dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus, adornasset: & quod male uolos iisdem illis quibus armantur, philosophorum telis retudisset: ostendisset etiam ueritatem non tantummodo facilem, sed & fauorabilem. Dum isthaec igitur apud me tacitus reuoluo, Caecilius sic erupit. Ego Octauio meo plurimum, quantum ad tranquillitatem, qua uiuimus: sed & mihi gratulor nec expecto sententiam: uicimus, et ita, ut improbus, usurpo uictoriam nam ut ille mei uictor est, ita ego triumphator erroris. Ita que quod pertineat ad summam questionis, & de providentia fateor, & deo cedo, & de sectae iam nostrae sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia ueritati, sed perfecte institutioni necessaria, de quibus crastino (quod iam sol occasui declinatus est) ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego (inquam) prolixius omnium nostrum uice gaudeo: quod etiam Octauius mihi uicerit, cum maxima iustitiae mihi inuidia de tracta sit. Nec tamen possim meritum eius uerborum laudibus repensare: testimonium & hominis & unius infirmum est. Habet dei munus eximium, a quo & inspiratus orauit, & obtinuit aditus. Post haec leti, hilaresque discessimus: Caecilius quod crediderit, Octavius gaudere quod uicerit: ego & quod hic crediderit, & hic uicerit.

Arnobij Disputationum aduersus Gentes
Libri octauj, & ultimi Finis.

